

P R E H L A D

**ENVIRONMENTÁLNE VÝCHODISKÁ KLASICKEJ
A NEOKLASICKEJ EKONOMICKEJ TEÓRIE A TRVALO
UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ¹**

Ing. Veronika Fodorová, PhD.
Ing. Michal Ščepán, PhD.

ABSTRAKT

Problém udržateľného rozvoja predstavuje základnú otázku súvisiacu so súčasným a budúcim vývojom našej spoločnosti a pozdvihuje ju na úroveň ekologického a sociálneho rozvoja v podobe vzťahu medzi ľudskou činnosťou a jej dopadmi na životné prostredie. Cieľom tohto článku je prehľad historického vývoja výskumu ekologických implikácií v ekonomickej teórii, a teda vývoj konceptu udržateľného rozvoja v klasickej a neoklasickej ekonomickej teórii. I keď klasickí ekonómovia ekologickému rozmeru ekonomie priamu pozornosť nevenujú, nemožno pri ďalšom výskume od týchto teórií abstrahovať. Treba tiež mať na pamäti, že kým rané ekonomické teórie ponúkajú len implicitné nahliadnutie do otázok súvisiacich so životným prostredím, teórie rozvinuté v druhej polovici dvadsiateho storočia podčiarkujú nutnosť širšieho rámca pre výskum, ktorý kombinuje ekonomické, sociálne a ekologické aspekty nevyhnutné ku kreovaniu integrovaného konceptu udržateľného rozvoja.

Kľúčové slová: udržateľný rozvoj, ekonomický rast, sociálno-ekonomický rozvoj, životné prostredie, ekonomické teórie, politická ekonómia

ABSTRACT

The issue of sustainable development poses crucial questions about the character of the current and future development of our society and elevates this problem on an economical, ecological and social level into the form of a relationship between human activity and its impacts on the environment. The aim of this article is to summarize the historical development of environmental implications of classical and neoclassical economic theory and the evolution of the concept of sustainable development. It is a fact that the classical economists do not pay a direct attention to the ecological dimension of economy, for a further research is the analyses of key

¹Článok je spracovaný v rámci riešenia projektu grantovej schémy pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity v Bratislave č. 2319213 „Vzájomné vzťahové prepojenie hospodárskeho rastu a trvalo udržateľného rozvoja“.

presumption of a crucial need. While the early economic theory offers only implicit insights into environmental issues, it becomes clear in the later development of economic theory in the second half of the 20th century that a broader framework of combined economic, environmental and social aspects is necessary to provide for an integrated concept of sustainability.

Key words: sustainable development, economic growth, socio-economic development, environment, economic theory, political economy

JEL: Q01, Q56, O44

ÚVOD

Problematika udržateľnosti vývoja spoločnosti v rovine ekonomickej, ekologickej, ako aj sociálnej je komplexným interdisciplinárnym problémom. Jeho determinantom je rámec produkčných a spotrebných vzorcov, ktoré v kontexte vzácnosti zdrojov a environmentálnych limitov musia dosiahnuť udržateľnú podobu rovnováhy v záujme zabezpečenia životnej úrovne obyvateľstva a minimalizácie negatívnych externalít vplývajúcich na životné podmienky.

Z hľadiska ekonomickej teórie je tak koncept udržateľného rozvoja relatívne novým prístupom, ktorý spochybnil konvenčné chápanie rozvoja, opierajúce sa predovšetkým o hospodársky rast v kvantitatívnej polohe. V tomto smere preto treba vývoj problematiky udržateľného rozvoja ilustrovať na pozadí zdanlivej dichotómie hospodárskeho rastu a hospodárskeho rozvoja. Hospodársky rast možno vnímať ako kvantitatívny nárast veľkosti ekonomík prostredníctvom nárastu množstva vyprodukovaných tovarov a služieb. Pod širším konceptom hospodárskeho rozvoja možno rozumieť kvalitatívnu zmenu charakteru a foriem ekonomickej produkcie. Problematika hospodárskeho rastu je tak v zásade limitovaná na otázky vyčerpávania zdrojov a otázky životného prostredia (resp. jeho degradácie) a problematika hospodárskeho rozvoja je naopak otázkou rozsiahlych spoločenských zmien s významnými a ďalekosiahlymi ekonomickými a politickými dôsledkami.

Práve v tejto polohe sa črtá udržateľný rozvoj ako spájajúci prvok, ktorý zjednocuje obe roviny rozvoja do spoločného konceptu zohľadňujúceho potreby kvantitatívneho rozvoja vyjadreného hospodárskym rastom, ako aj kvalitatívneho rozvoja vyjadreného širším sociálno-ekonomickým rozvojom v dôsledku spoločenských zmien, ktorý by reflektoval potreby environmentálnej a spoločenskej udržateľnosti. Model udržateľného rozvoja je preto sám o sebe kvalitatívnym posunom v rámci tradičných modelov ekonomického rozvoja, ktorému do veľkej miery dominovali až do sedemdesiatych rokov 20. storočia teórie rastu a modernizačné teórie.

V nasledujúcej časti preto predstavíme vývoj konceptu trvalo udržateľného rozvoja v rámci ekonomickej teórie vôbec v začiatkoch jeho vývoja ako proces zmeny rozvojovej paradigmy v ekonomickom a environmentálnom kontexte prostredníctvom stručného prehľadu základných teórií a najvýznamnejších prác v tejto oblasti. Ako sme už čiastočne naznačili, paradigma rozvoja prešla zásadným obsahovým vývojom od

čisto hospodárskeho rastu k interdisciplinárnejšiemu poňatiu rozvoja spoločnosti ako celku, napriek tomu, že otázka environmentálnej ekonómie zahŕňajúca problematiku vyčerpania prírodných zdrojov, environmentálnych aspektov ekonomickej aktivity a trvalej udržateľnosti ako relatívne samostatnej podoblasti v ekonomickej teórii je pomerne krátko predmetom teoretických analýz. Prvky týkajúce sa povahy prírodných zdrojov a ekologického rozmeru rastu a rozvoja možno nájsť aj v skorších prácach ekonomických mysliteľov. V predkladanom článku sa zameriame na tie aspekty klasického a neoklasického prúdu ekonomickej teórie, ktoré zásadným spôsobom determinovali problematiku hospodárskeho rozvoja a položili základy ekologickému rozmeru ekonomického myslenia. Ďalšie prúdy ekonomického myslenia, ktoré sa problematike venujú hlbšie, budú predmetom našich ďalších analýz, nakoľko autorský kolektív sa plánuje téme venovať z dlhodobejšieho hľadiska. Aj v záujme dosiahnutia celistvosti by bolo nemysliteľné od klasických a neoklasických autorov abstrahovať.

1 Klasická škola ekonómie

Klasická škola ekonomického myslenia sa tradične považuje za základ súčasnej podoby ekonómie ako vednej disciplíny. Ekonomické princípy, položené v období 18. a 19. storočia predstaviteľmi klasickej ekonómie ako Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo a John Stuart Mill, predstavujú tak pre vývoj ekologickej dimenzie ekonomického rozvoja ako i pre ekonomický rozvoj všeobecne dôležité východiská. Spoločným znakom týchto východísk je klasicistická orientácia na úlohu trhu a trhového mechanizmu v ekonomike ako nástroja efektívnej alokácie zdrojov, vrátane prírodných zdrojov. Environmentálne hľadisko vzhľadom na historický rámec vzniku klasickej školy ekonomického myslenia determinovaný obdobím industrializácie však nezohrávalo centrálnu úlohu a ťažiskom skúmania bolo v tejto rovine odhaliť determinanty hospodárskeho rastu.

V tomto kontexte treba tiež zdôrazniť, že síce aspekty hospodárskeho rozvoja neboli primárnym zámerom klasických teórií, nepredstavovali ani koncepty, ktoré by sa na ne zameriavali ako prvé. Isté zárodky je možno badať i v prácach, ktoré im predchádzali. V máji tohto roku uplynulo 390 rokov od narodenia Sira Williama Pettyho (1623-1687), považovaného za jedného z najvýznamnejších predchodcov klasickej ekonómie. Okrem toho, že stanovením pozemkovej renty prispel k základom poznatkovej bázy na ďalšie určovanie hodnoty v klasickej škole a v oblasti ekonómie boli jeho primárnym záujmom otázky daní, peňazí, medzinárodnej obchodnej výmeny a národného príjmu, je v kontexte udržateľného rozvoja významný aj jeho záujem o demografické procesy a ich vzťah k ekonomickým veličinám, konkrétne v eseji venovanej následkom rastu mesta Londýn.²

Jedným z hlavných predmetov záujmu teoretikov klasickej ekonomickej školy tak bola aj otázka životnej úrovne determinovaná hospodárskym rastom. V tomto kontexte boli prírodné zdroje v rámci klasickej ekonómie považované za dôležité determinanty národného bohatstva a jeho rastu. Vzhľadom na skutočnosť, že klasická ekonómia vníma prírodné zdroje (predovšetkým pôdu, ale aj prírodné bohatstvo

² Sir William Petty on the Causes and Consequences of Urban Growth. In: Population and Development Review. s. 127

všeobecne) ako obmedzené, dospeli takmer všetci klasickí ekonómovia v kontexte zákona klesajúcich výnosov k záveru, že hospodársky rast je z historického hľadiska len prechodnou fázou a ekonomika sa v dlhodobom horizonte nutne blíži k tzv. statickému stavu (z angl. orig. „stationary state“) bez kontinuálneho hospodárskeho rastu.

1.1 Adam Smith (1723-1790)

Prínos Adama Smitha do teórie ekonomickej vedy a jeho dielo *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov* (1776) sú nepochybne jedným z najvýznamnejších prvkov ekonomickeho myslenia súčasnosti. K jeho zásluhám patrí okrem iného popisanie mechanizmu tzv. neviditeľnej ruky trhu, ktorý predstavuje kľúčovú charakteristiku fungovania trhovej ekonomiky. V zmysle tohto konceptu je konanie jednotlivca vo vlastnom záujme vyjadrené čo najefektívnejším využívaním zdrojov a zároveň aj záujmom spoločnosti ako celku. Fungovanie trhovej ekonomiky je tak vedené neviditeľnou rukou trhu k maximalizácii jej výstupov.³

Pôsobenie neviditeľnej ruky trhu a sledovanie vlastného záujmu jednotlivca však podľa Smitha malo širšie morálne základy. Vo svojom skoršom diele *Teória morálnych pohnútok* (1759) Smith naznačil potrebu organizácie spoločnosti a jej ekonomickej štruktúry takým spôsobom, aby umožňovala členom spoločnosti rozvíjať sa ako slobodné a racionálne bytosti sledujúce svoj vlastný záujem bez obmedzovania štátom, čo podľa Smitha úzko súviselo s ekonomicou prosperitou.⁴

Tento rozmer chápania prosperity a odvodené i rozvoja ekonomiky a spoločnosti ako celku má v kontexte rozvoja jednotlivca významné implikácie. Pojem rozvoja jednotlivca tu pritom nie je príliš vzdialený od konotácie tzv. ľudského rozvoja, ako ho chápeme dnes a naznačuje zásadným spôsobom aj spoločenský rozmer všeobecného rozvoja. Chápanie prosperity a rozvoja aj v líniiach iných ako čisto ekonomických, založených nielen na agregátnej spotrebe a materiálnom vyjadrení blahobytu, je dôležitým rozšírením chápania rozvoja spoločnosti, ktorý sa neskôr premietol aj do konceptu trvalo udržateľného rozvoja.

Z hľadiska environmentálnej problematiky má však dielo Adama Smitha prirodzené limity. Smith koncipoval svoje teórie v období industriálneho rozmachu, významných technologických objavov a výrazného hospodárskeho rastu Veľkej Británie v 18. storočí. Dostupnosť prírodných zdrojov nebola považovaná za obmedzenie ekonomiky a hodnota životného prostredia a prírodných zdrojov mala len inštrumentálny charakter, t. j. jej hodnota sa odvíjala od skutočnosti, či slúži uspokojovaniu ľudských potrieb. Toto chápanie Smitha zhrnul Germain Garnier ako komentár k Smithovmu dielu nasledovne: „Zem zabezpečuje prostriedky bohatstva, avšak bohatstvo nemôže existovať inak ako prostredníctvom priemyslu a práce, ktoré menia, rozdeľujú, spájajú a kombinujú rôzne produkty pôdy, aby ich pretvorili ako

³ Smith, A. – Garnier, G. (1852): An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations by Adam Smith. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.gutenberg.org/files/38194/38194-h/38194-h.htm>> s. 184

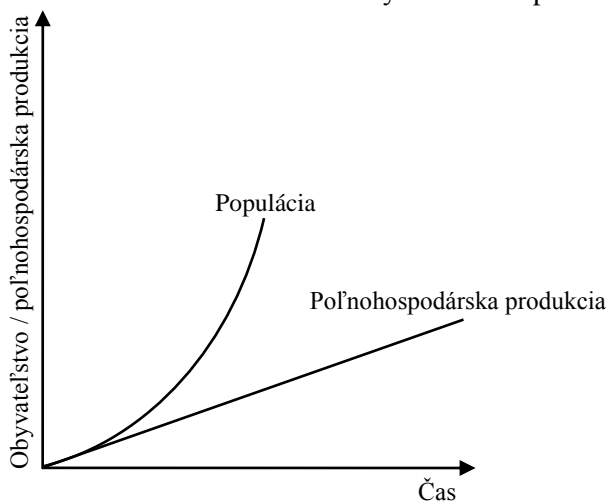
⁴ Smith, A. (1790): The theory of moral sentiments. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <http://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_MoralSentiments_p.pdf> s. 167-170

vhodné na ľudskú spotrebu.⁵ V Smithovom chápaní preto životné prostredie ako také nemá svoju inherentnú hodnotu a jeho dielu dominuje antropocentrický pohľad.⁶

1.2 Thomas Malthus (1766-1834)

Thomas Malthus patrí medzi prvých ekonomických teoretikov, ktorí naznačovali limity rastu a rozvoja vyjadrené obmedzenosťou prírodných zdrojov. Vo svojom diele *Esej o princípe populácie* (1798) uviedol ako hlavnú prekážku dlhodobého rozvoja rozdielnu povahu rastu počtu obyvateľstva a rastu potravinových zdrojov, resp. poľnohospodárskej produkcie. Podľa Malthusa sa rast počtu obyvateľstva vyvíja geometrickým radom, zatiaľ čo rast poľnohospodárskej produkcie len aritmetickým radom⁷. Z hľadiska zabezpečovania potravín pre obživu obyvateľstva tak podľa Malthusa musí v budúcnosti nutne dôjsť k neschopnosti zabezpečiť trvalý rast obyvateľstva pre nedostatok potravín (pozri graf 1).

Graf 1: Malthusov model rastu obyvateľstva a potravinových zdrojov

Prameň: Vlastné spracovanie autorov.

Malthusovo zdôvodnenie rastu poľnohospodárskej produkcie aritmetickým radom možno ilustrovať prostredníctvom zákona klesajúcich výnosov. Malthus predpokladal, že ponuka pôdy je v dlhodobom horizonte konštantná. Ak rozdelíme výrobné faktory vstupujúce do poľnohospodárskej produkcie na prírodný kapitál (pôda) a človekom vytvorený kapitál (práca a stroje), možno pri konštantných vstupoch prírodného kapitálu v záujme zvyšovania produkcie zvyšovať len vstupy človekom

⁵ Smith, A. – Garnier, G. (1852): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* by Adam Smith. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.gutenberg.org/files/38194-h/38194-h.htm>> s. xix

⁶ Gareth, E. J. – Davies, B. – Hussain, S. (2000): *Ecological Economics: An introduction*. s. 13

⁷ Malthus, T. (1798): *An Essay on the Principle of Population: An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://129.237.201.53/books/malthus/population/malthus.pdf>> s. 4

vytvoreného kapitálu⁸. Na základe zákona klesajúcich výnosov však zvyšovanie iba jedného vstupu do výroby povedie k poklesu hraničných prírastkov produkcie. Agregátna produkcia sa preto bude zvyšovať pomalším tempom vo vzťahu k rastu obyvateľstva.⁹

Charakter rastu obyvateľstva geometrickým radom opieral Malthus o priaznivé spoločenské podmienky obdobia, ktoré sám prežíval a ktoré bolo spojené s priemyselnou revolúciou a posunom od agrárnej spoločnosti a sebestačnej poľnohospodárskej produkcie ku komerčnej produkcii v priemyselných centrách. V spojení s demografickou zmenou a dlhšou očakávanou dĺžkou života vďaka pokrokom v medicíne predpokladal zdvojnásobenie obyvateľstva každých 25 rokov.¹⁰

Vzťah počtu obyvateľstva a potravinovej produkcie je tak podľa Malthusa prekážkou dlhodobého a stabilného rozvoja spoločnosti, ktorý spadá do tzv. populačnej pasce, v ktorej sa nárast potravinovej produkcie dorovná nárastom obyvateľstva a napokon sa ustáli v tzv. statickom stave ekonomiky, ktorý je možné krátkodobo prekonať len náhodnými priaznivými nárastmi produkcie (napr. vysoká úroda). Pre Malthusa tak fixná ponuka pôdy a predpoklad kontinuálneho rastu obyvateľstva, spolu s klesajúcimi výnosmi v poľnohospodárstve, nutne povedie k poklesu outputu *per capita* v čase. Z dlhodobého hľadiska preto podľa Malthusa životná úroveň obyvateľstva klesá a napokon sa ustáli na subsistenčnej úrovni, v ktorej sa obyvateľstvo ešte môže reprodukovať na konštantnej úrovni veľkosti populácie, ale jeho životná úroveň dosahuje len hodnotu potrebnú na prežitie.

Z historického hľadiska ekonomická realita závery Malthusovej teórie vyvracia, predovšetkým v kontexte technologického pokroku, s ktorým Malthus vo svojom modeli neuvažoval. Z toho dôvodu sa ani populačný rast neprejavil na proporcionálnom náraste faktora práce do poľnohospodárskej produkcie. Technologický pokrok v poľnohospodárstve založený na mechanizácii, umelých hnojivách a ochrane proti škodcom prispel k zvyšovaniu jednotkových výnosov v poľnohospodárstve. Napriek tomu Malthusov prínos do ekonomickej teórie predstavuje relevantné implikácie pre trvalú udržateľnosť budúceho rozvoja spoločnosti. Medzi prvými sa zaoberal otázkou vyčerpatelnosti prírodných zdrojov a jej dôsledkami na rozvoj obyvateľstva a spoločnosti. Hoci sa priamo nezameriava na environmentálne dôsledky, môžeme z jeho predpokladov vyvodit' potrebu zmeny produkčných vzorcov alebo kvalitatívne vyššieho stupňa hodnoty ekonomickej produkcie z prírodných zdrojov.

1.3 David Ricardo (1772-1823)

David Ricardo prišiel vo svojom diele k podobným záverom ako Malthus. V diele *Zásady politickej ekonómie a zdaňovania* (1817) sa venoval aj otázkam hospodárskeho rastu v kontexte Malthusových východísk, ktoré formalizoval a rozšíril. Ricardo sa tak vo svojom modeli opieral o rozšírené východiská rastu obyvateľstva

⁸ Gareth, E. J. – Davies, B. – Hussain, S. (2000): *Ecological Economics: An introduction*. s. 14

⁹ Honová, I. (2009): Půda z pohledudějnin ekonomických teorií. In: *Politická ekonomie*. s. 831

¹⁰ Malthus, T. (1798):. *An Essay on the Principle of Population: An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://129.237.201.53/books/malthus/population/malthus.pdf>> s.7

a rastu ekonomiky, ktoré však tiež vyvodzoval z obmedzenej dostupnosti pôdy na poľnohospodárske účely. Malhusov predpoklad fixnej ponuky pôdy rozšíril a nahradil koncepciou ponuky pôdy rôznej kvality. Poľnohospodárska produkcia podľa Ricarda mohla rásť v čase, buď intenzívnym zvyšovaním produkcie, t. j. snahou o väčšie výnosy z pôdy užíwanej na poľnohospodárku produkciu, alebo extenzívnym zvyšovaním produkcie, t. j. zaberaním dovtedy nekultivovanej pôdy a jej novým využitím na poľnohospodárske účely. V oboch prípadoch však rast výnosov z takéhoto zvyšovania produkcie má logicky klesajúcu tendenciu.

Rast obyvateľstva bol však podľa Ricarda determinovaný nie priamo potravinovou produkciou, ale nepriamo prostredníctvom úrovne miezd. Pokiaľ mzdy narastú nad subsistenčnú úroveň potrebnú na zabezpečenie životných potrieb robotníkov, budú si títo môcť dovoliť početnejšie rodiny, nakoľko ich mzda zabezpečí obživu pre vyšší počet rodinných príslušníkov.¹¹ Ricardo tiež považoval za hlavný stimul rastu obyvateľstva schopnosť zabezpečiť obživu svojej rodine prostredníctvom vyššej mzdy. Vzhľadom na rast ponuky práce daný nárastom obyvateľstva je však úroveň mzdy tlačaná smerom nadol, čím sa mzdy cyklicky samoregulujú prostredníctvom rastu obyvateľstva a ich vzťah je interdependentný.

Mzda však podľa Ricarda mala vplyv aj na zisky v hospodárstve. Podľa Ricardovej teórie nemôže dôjsť k nárastu miezd bez poklesu ziskov.¹² Rast miezd v hospodárstve tak zužuje zisky investorov a dochádza k nižšej akumulácii kapitálu a vytlačaniu investícií v ekonomike pre ich nižšiu výnosnosť. Ak však dochádza k rastu obyvateľstva, a tým aj k rastu ponuky práce, tlak na pokles úrovne miezd opäť vytvára príležitosti na vyšší zisk a rast ekonomiky.

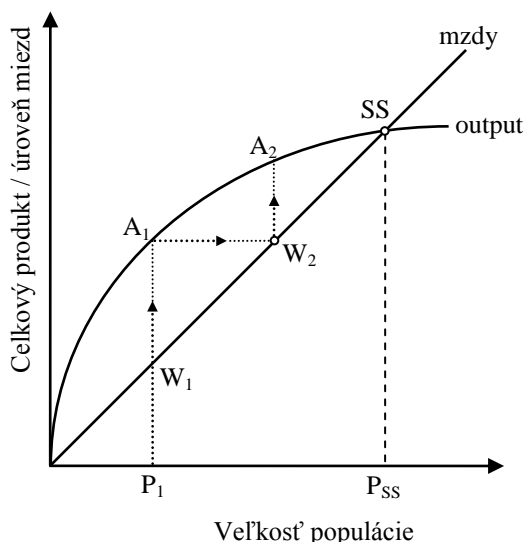
Vývoj úrovne miezd a rast počtu obyvateľstva sa tak vzájomne ovplyvňujú a determinujú aj hospodársky rast v ekonomike. Mechaniku tohto modelu ilustruje graf 2. Krivka celkového *outputu* ekonomiky (hospodárskeho rastu) má rastúci konkávny charakter, čo predstavuje vzhľadom na zákon klesajúcich výnosov klesajúce prírastky *outputu*. Vzhľadom na skutočnosť, že ani Ricardo vo svojom modeli neuvažuje s technologickým pokrokom, je krivka *outputu* ekonomiky fixná a nedochádza k jej posunom. Krivka miezd v ekonomike znázorňuje naopak lineárny rast ako priamy vzťah úrovne miezd a veľkosti obyvateľstva, ktorý sme opísali v predošlej časti.

Rozdiel medzi celkovým *outputom* a úrovňou miezd ($A_1 - W_1$) umožňuje vysoké zisky v ekonomike a podporuje tak rast investícií. Následný hospodársky rast sprevádza rast úrovne miezd, ktorý vyvolá oneskorený nárast počtu obyvateľstva. S konštantným rastom miezd tak s časom rastie aj počet obyvateľstva, zatiaľ čo investície prinášajú klesajúce výnosy, čo sa napokon podľa Ricarda prejaví v tzv. statickom stave ekonomiky (SS). Ricardov model preto predpovedá eventuálnu ekonomickú stagnáciu v prípade, že klesajúce prírastky *outputu* úplne eliminujú impulzy na investovanie.

¹¹ Ricardo, D. (1821): On the Principles of Political Economy and Taxation: para. 5.6 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>>

¹² Ricardo, D. (1821): On the Principles of Political Economy and Taxation: para. 1.58 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>>

Graf 2: Ricardov model vzťahu miezd, obyvateľstva a hospodárskeho rastu

Prameň: Gareth, E. J. – Davies, B. – Hussain, S. (2000): *Ecological Economics: An Introduction*, s. 15.

Ricardo preto podobne ako Malthus poukázal na problém trvalého rastu obyvateľstva a rastu miezd, ktorý by vyjadroval podstatu širšieho chápania rozvoja, i keď predovšetkým v jeho kvantitatívnej rovine. Čiastočnou odpoveďou na tento problém bol princíp komparatívnych výhod v medzinárodnom obchode,¹³ ktorý umožňoval zvyšovať spotrebu v ekonomike vďaka zahraničnému obchodu pomocou sústredenia sa na produkciu tovarov s komparatívne nižšími nákladmi na prácu.¹⁴ Vzhľadom na nezohľadnenie technologického pokroku je tak Ricardov model predmetom rovnakej kritiky ako Malthusov.

1.4 John Stuart Mill (1806-1873)

John Stuart Mill so svojím dielom *Princípy politickej ekonómie* (1848) priniesol v rámci klasickej školy ekonómie najzásadnejšie náhľady do environmentálnej problematiky. Patrí k teoretikom, ktorí medzi prvými priamo uznali hodnotu prírodných zdrojov, založenú nie výlučne na ich inštrumentálnom charaktere pre potreby priemyselnej alebo poľnohospodárskej výroby. Mill tak prijal širší pohľad na úlohy životného prostredia a prírodných zdrojov v spoločnosti, čím v mnohých aspektoch predpovedal základy neskoršieho environmentálneho hnutia a ekologickej dimenzie ekonómie. Ako doplnok k poľnohospodárskemu a ťažobnému využitiu pôdy ju považoval aj za zdroj tzv. príjemných hodnôt (z angl. orig. *amenity values*) ako napr. estetická funkcia krajiny, ktoré mali narastať na relatívnom význame vo vzťahu k materiálnym aspektom rastúcej životnej úrovne.

¹³Ricardo, D. (1821): *On the Principles of Political Economy and Taxation*: kap. 17 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>>

¹⁴Lipková, Ľ. a kol. (2011): *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. s. 40-41

V úzkom prepojení na tento aspekt hodnoty prírodných zdrojov a životného prostredia je však oveľa zásadnejší prvok Millovej kritiky materializmu a neustálej honby za spotrebou. Mill priamo poukazuje na skutočnosť, že vysoká spotreba prírodných zdrojov a následná degradácia úrovne životného prostredia majú skôr negatívny účinok na blahobyt obyvateľstva. Mill bol toho názoru, že „nie je veľa uspokojenia v uvažovaní o svete, kde nezostáva viac priestoru na spontánnu aktivitu prírody [...]“.¹⁵ Túto myšlienku ďalej rozvádza a tvrdí, že „ak zem musí stratiť veľký podiel svojej príjemnosti [z anlg. orig. *pleasantness*] danej vecami, o ktoré by ju neobmedzený nárast bohatstva a obyvateľstva pripravil, čisto pre účel zabezpečenia tohto väčšieho, ale nie šťastnejšieho obyvateľstva, úprimne dúfam pre blaho budúcich generácií, že budú spokojné so stálym počtom skôr, ako ich k tomu nevyhnutnosť donúti.“¹⁶

Mill sa tak zároveň vracia ku klasickému postoju k hospodárskemu rastu, ktorý podľa klasikov z dlhodobého hľadiska nutne skončí v tzv. statickom stave ekonomiky a zároveň predpovedá aj limity počtu obyvateľstva, ktoré by bola zem schopná užiť. Rovnako túto situáciu odvodzuje od fixnej ponuky pôdy, keď tvrdí, že „limitované množstvo zeme a jej limitovaná produktivita sú pravými limitmi rastu produkcie.“¹⁷ Napriek tomu však v tejto súvislosti ponúka dve odlišné interpretácie okolností dosiahnutia statickej ekonomiky, ktorá podľa neho nastane až ďaleko v budúcnosti.

V prvom rade sa Mill od svojich predchodcov odlišil zohľadnením možnosti zvyšovania produkcie vďaka technologickému pokroku, resp. „novým pokrokom v poľnohospodárskych poznatkoch“. V druhom rade považoval dostupné zdroje pôdy vo svete za stále dostatočne nevyčerpané na zvyšovanie produkcie. Tieto dva predpoklady ho viedli k záveru, že statický stav v ekonomike možno oddialiť ďaleko do budúcnosti práve rozširovaním obrábanej plochy a zavádzaním nových poznatkov, keď tvrdil, že „táto konečná bariéra nebola nikdy v žiadnom prípade dosiahnutá; že nakoľko neexistuje krajina, v ktorej by všetka pôda schopná prinášať úrodu bola tak vysoko kultivovaná, aby z nej nebolo možné získať (aj za predpokladu nového pokroku v poľnohospodárskych poznatkoch) vyššiu produkciu [...] musí ubehnúť veľa času, kým nastane praktická potreba zobrať vážne tento limitujúci princíp do úvahy.“¹⁸

2 Neoklasická škola ekonómie a prechod k dôrazu na udržateľnosť

V sedemdesiatych rokoch 19. storočia sa od klasickej školy ekonomického myslenia začali postupne oddeľovať prúdy tzv. neoklasickej ekonómie, ktorá sa stala

¹⁵ Mill, J. S. (1909): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy: IV.6.8 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>>

¹⁶ Mill, J. S. (1909): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy: IV.6.8 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>>

¹⁷ Mill, J. S. (1909): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy: I.12.1 [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>>

¹⁸ Mill, J. S. (1909): Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy: I.12.2. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>>

synonymom stredného prúdu ekonomického myslenia. Jedným z hlavných rozdielov bola teória hodnoty a spôsob, akým neoklasická ekonómia hodnotu vysvetľovala. Predstavitelia klasickej ekonómie vnímali hodnotu prostredníctvom pracovnej sily zhmotnenej v produkcii. Tento pohľad našiel najvýraznejšie uplatnenie v diele Karola Marxa. Predstavitelia novej, neoklasickej, ekonómie však vysvetľovali hodnotu prostredníctvom obchodnej výmeny reflektujúc preferencie spotrebiteľov (dopyt) a náklady na produkciu (ponuka). Pojmy hodnoty a ceny sa tak v rámci neoklasickej ekonómie zjednotili. Spoločne s týmto vývojom sa zmenilo aj poňatie pojmov absolútnej vzácnosti a hodnoty, ktoré boli nahradené relatívnou vzácnosťou, kde relatívnu hodnotu (cenu) určoval zákon ponuky a dopytu. Hodnota sa tak v zásade odvíjala od užitočnosti, ktorú predstavuje spotreba daného produktu pre spotrebiteľa, čo sa vzťahuje aj na environmentálne statky. V tomto bode sa na neoklasikov z pohľadu „environmentálnejších“ teórií vznáša vlna kritiky. Vyčíta sa im malosť ľudského uvažovania spočívajúca v považovaní ľudského kapitálu za takmer dokonalú náhradu prírodných zdrojov, resp. prírodného kapitálu generujúceho prírodné zdroje.¹⁹ V ekonomickej teórii dochádza k dôrazu na rozdielnosť pojmov ekonomický rast a rozvoj a neoklasické východiská (v zmysle hľadania blahobytu jednotlivca, nie spoločnosti ako celku) nerešpektujú ekologické hranice rastu, resp. ich abstraktne modelujú a hľadajú monetárne vyjadrenia ich nákladov.

Otázky ochrany životného prostredia sa vo všeobecnosti dostali na piedestál vedeckých diskurzov predovšetkým v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia po zverejnení správy Rímskeho klubu Limity rastu z 2. marca 1972. Odvtedy sa hovorí o tom, že neoklasická škola nevie odpovedať na otázky, nastolené v správe.²⁰ Kritika neoklasickej školy spočíva predovšetkým v kritike metodologických východísk a ich aplikácií. Z perspektívy predmetu nášho výskumu ju môžeme rozdeliť na dve skupiny – ekologických ekonómov a progresívnych ekonómov. Ekologickí ekonómovia, ktorých popularita narastá od osemdesiatych rokov 20. storočia, skúmajú možnosti dosiahnutia oboch cieľov (rastu a udržania systému) vyselektovaných ich prienikom a odmietajú záujem o uspokojenie vlastných potrieb a zabezpečenie vlastného blahobytu ako prvku aktivizujúceho ľudskú činnosť. Progresívni ekonómia naopak vidia znehodnotenie životného prostredia ako sprievodný jav kapitalizmu.

Vo vzťahu udržateľnosti a neoklasizmu je najčastejšie skloňovaným menom Vilfredo Pareto (1848-1923). Novej teórii blahobytu, resp. teórii Paretovho optima predchádzali práce Arthura C. Pigoua (1877-1959), či Alfreda Marshalla (1842-1924). Najjednoduchšie povedané, Paretovo optimum predstavuje takú situáciu v ekonomike, keď nijakou zmenou v alokácii statkov a služieb nie je možné dosiahnuť zvýšenie úžitku jedného subjektu v ekonomike bez zníženia úžitku iného subjektu a ekonomika funguje na princípe dokonalej konkurencie. Optím môže byť aj viacero. Merateľnosť, resp. porovnateľnosť úžitku jednotlivcov však Pareto na rozdiel od svojich predchodcov Pigoua a Marshalla odmietal, a preto je dosiahnutie určitého optima diskutabilné. Okrem toho sa tento princíp zvykne nazývať aj efekt 80:20, čo je interpretované ako stav, keď 80 % výsledného efektu je spôsobených 20 %-ami príčin.

¹⁹ Costanza, R. – Daly, H.E. (1992): Natural Capital and Sustainable Development. In: Society for Conservation Biology, s.40

²⁰ Slavík, J. (2007): Neoklasická ekonomie a ochrana životního prostředí. In: Politická ekonomie, s. 526

Na Pareta nadviazalo množstvo autorov, no v súvislosti s environmentálnou problematikou má asi najvýznamnejšie postavenie Kaldor-Hicksova analýza efektívnosti - analýza nákladov a úžitkov politických rozhodnutí, resp. opatrení. V tejto súvislosti však Slavík upozorňuje predovšetkým na nesprávne informácie alebo ich vyhodnotenie.²¹ Jednak ide o vzdialenosť štátu alebo rozhodovacieho orgánu od jednotlivca, ktorý jediný má správne informácie o špecifikách svojich potrieb na dosiahnutie blahobytu (strana úžitku), a jednak sú samotné potreby jednotlivcov rozdielne. Na druhej strane, náklady rozhodnutí takejto interpretačnej dichotómii nepodliehajú. U nich vzniká skôr otázka ako ich zmerať, internalizovať, resp. akým spôsobom ich odstrániť. Častým prostriedkom ich odstránenia sa stávajú ekonomické nástroje (Pigoánske dane a dotácie), ktoré majú spotrebiteľa odradiť od kúpy statku prostredníctvom zvýšenia jeho ceny, čo u výrobcu vytvára tlak na umiestňovanie tohto statku na trhu, no absolútnu elimináciu jeho spotreby takéto nástroje nepodmieňujú. V kontexte trojpilierového trvalo udržateľného rozvoja by práve tu mohol zohrať pozitívnu úlohu pilier sociálny, keďže environmentálne statky sú z pohľadu neoklasickej ekonómie statkami verejnými a úroveň negatívneho vplyvu na životné prostredie (negatívna externalita ekonomického procesu) závisí od úrovne, ktorú je spoločnosť ochotná tolerovať – spoločenská voľba.

ZÁVER

Klasickí ekonómovia, Smith, Ricardo či Malthus, považovali pôdu za pôvodný zdroj blahobytu i keď tento blahobyt podmieňovali prácou a kapitálom, len kombináciou ktorých mohlo dôjsť k produkcii statkov. Klasický rast bol limitovaný produkčnou kapacitou pôdy, znižujúcimi sa výnosmi (Ricardo), či rastúcim počtom obyvateľstva. V podmienkach rodiacej sa priemyselnej spoločnosti 19. storočia bola pôda ako zdroj blahobytu všeobecne akceptovaná a zamestnávala až 80% pracovnej sily. Vypelá priemyselná spoločnosť a posun v bádani ohľadom ekonomického rastu však doviedli ekonómov k hľadaniu limitu rastu, čím sa do popredia dostáva koncept trvalo udržateľného rastu, resp. rozvoja. Neoklasici hľadali takú kombináciu faktorov, ktorých negatívne externality by boli čo najnižšie a zároveň také, aby ich spoločnosť bola ochotná akceptovať. Avšak v centre ich pozornosti je stále indivídium, sledujúce vlastný prospech v trhovom prostredí. Ľudský potenciál síce neoklasici vyzdvihujú na úroveň faktora, ktorý bude mať významný vplyv na budúci vývoj, no dôraz na jeho vlastné záujmy zostáva zachovaný. Preto takýto prístup nie je plne v súlade s konceptom trvalo udržateľného rozvoja, tak ako ho v trojpilierovej štruktúre chápeme dnes.

Pojem udržateľnosť je v ekonomickej teórii skloňovaný predovšetkým od konca osemdesiatych rokov 20. storočia. Model udržateľného rozvoja sľuboval moderným ekonomikám dlhodobú prosperitu a rozvojovým krajinám možnosť „dobehnúť“ rozvinuté.²² Ako už bolo uvedené vyššie, koncept trvalo udržateľného rozvoja v sebe zahŕňa environmentálny, sociálny a ekonomický aspekt, pričom má za cieľ zlepšenie ekonomickej a sociálnej úrovne životných podmienok pri zachovaní

²¹ Slavík, J. (2007): Neoklasická ekonomie a ochrana životního prostředí. In: Politická ekonomie, s. 529-32

²² Raggamby, A. – Rubik, F. (eds. 2012): Sustainable Development, Evaluation and Policy-Making: Theory, Practise and Quality Assurance, s.3

prírodných zdrojov z dlhodobého hľadiska. Podľa Stockmanna existuje viac ako 500 rôznych definícií udržateľnosti²³ a v posledných rokoch sa v súvislosti s trvalo udržateľným rozvojom okrem kolízie troch tradičných konceptov (sociálny, ekonomický, environmentálny) vyzdvihuje i úloha absencie násilného konfliktu v spoločnosti, nedodržiavania ľudských práv, humanitárnych katastrof a občianskych vojen,²⁴ ktoré sú úzko spojené s environmentálnymi zdrojmi.

Odkedy je tento pojem predmetom siahodlhých diskusií, vedci sa snažia odpovedať na otázku, či sú ekonómia, ekológia a trvalo udržateľný rozvoj kompatibilné a či je možné nájsť taký mix politík, ktorý by prispel k harmonickému rozvoju, produkcii, integrite ekosystému a udržania prírodných zdrojov pre budúce generácie. Ale či sa ekologická ekonómia niekedy stane hlavným ekonomickým prúdom záleží od rozhodovania sa a hierarchie hodnôt jednotlivcov.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. COSTANZA, R. – DALY, H.E. (1992): Natural Capital and Sustainable Development. In: *Society for Conservation Biology*, 1992, roč. 6, č. 2, s. 37-46
2. ELLIOTT, J.A. (2006): *An Introduction to Sustainable Development*. Oxon: Routledge, 2006. 283 s. ISBN 9-78-0-415-33558.
3. GARETH, E. J. – DAVIES, B. – HUSSAIN, S. (2000): *Ecological Economics: An introduction*. Oxford : Blackwell Science, 2000. 266 s. ISBN 0-86542-796-8.
4. HONOVÁ, I. (2009): Půda z pohledu dějin ekonomických teorií. *Politická ekonomie*. 2009, č. 6, s. 827-841. ISSN 0032-3233.
5. JEŽEK, J. (1998): *Prostorová a regionální ekonomika*. Plzeň : ZČU, 1998. ISBN 80-7082-483-2.
6. JÍLKOVÁ, J.– SLAVÍKOVÁ, L. (2009): Ekonomie životního prostředí na rozcestí. *Politická ekonomie*. 2009, č. 5. s. 660-676. ISSN 0032-3233.
7. KVASNIČKOVÁ, A. a kol. (1999): *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: REGIO, 1999. ISBN 80-901872-2-6.
8. LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 433 s. ISBN 978-80-89393-37-4.
9. LISÝ, J. a kol. (2003): *Dejiny ekonomických teorií*. Bratislava: IURA Edition, 2003. 386 s. ISBN 80-89047-60-2.
10. MALTHUS, T. (1798): *An Essay on the Principle of Population: An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*. [Online.] In: Londýn: J. Johnson, 1798. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete: <<http://129.237.201.53/books/malthus/population/malthus.pdf>> 126 s.
11. MILL, J. S. (1909): *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy* [online]. 7. vyd. Londýn: Longmans, Green

²³ Raggamby, A. – Rubik, F. (eds. 2012): Sustainable Development, Evaluation and Policy-Making: Theory, Practise and Quality Assurance, s.5

²⁴ Elliott, J.A. (2006): An Introduction to Sustainable Development, s. 44-45.

- and Co., 1909. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>>
12. PURVIS, M. – GRAINGER, A. (eds. - 2004): *Exploring sustainable development: Geographical perspectives*. Camden: Earthscan, 2004. 401 s. ISBN 1-85383-472-6.
 13. RICARDO, D. (1821): *On the Principles of Political Economy and Taxation* [Online.] 3. vyd. Londýn: John Murray, 1821. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html>>
 14. RAGGAMBY, A. – RUBIK, F. (eds. 2012): *Sustainable Development, Evaluation and Policy-Making: Theory, Practise and Quality Assurance*. Cheltenham: Edward Elgar, 2012. 313 s. ISBN 978-0-85793-254-9.
 15. SMITH, A. (1790): *The theory of moral sentiments* [Online.] 6. vyd. Sao Paolo: Meta Libri, 2006. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete:
<http://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_MoralSentiments_p.pdf> 314 s.
 16. SMITH, A. – GARNIER, G. (1852): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations by Adam Smith* [Online.] Londýn: T. Nelson and Sons, 1852. [Citované 07.07.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.gutenberg.org/files/38194/38194-h/38194-h.htm>> 404 s.
 17. SLAVÍK, J. (2007): Neoklasická ekonomie a ochrana životního prostředí. *Politická ekonomie*. 2007, č. 4. s. 526-538. ISSN 0032-3233.
 18. SOJKA, M. 1998. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: VŠE, 1998. ISBN 80-7079-705-3.
 19. Sir William Petty on the Causes and Consequences of Urban Growth. In: *Population and Development Review*, 1984, Vol. 10, No. 1, pp. 127-133.

KONTAKT

Ing. Veronika Fodorová, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: veronika.fodorova@euba.sk

Ing. Michal Ščepán, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava